

AUSCHWITZ, 1975.

Kémények között

Cieszynnél lépjük át a lengyel határt. Dombra épült város. Rögtön a határátjárónál magas kéményből fekete füst gomolyog. Ettől kezdve a kéményeket figyelem. De csak ez az egy okádja a füstöt. Pékség lehet? Városi mosoda? Kisüzem?

Aztán rügyező fák, szántóföldek, ligetek. A ligetes lengyel táj.

Odahaza már elvirágozott, itt még csak most kezd fakadni az almafavirág. Furcsa táj; mintha magas fennsíkon át vezetne az utunk, mégis annyi a mocsár. Az auschwitzi tábor is mocsarakon épült. Negyven négyzetkilométernyi területen. Mekkora ez a negyven négyzetkilométer? Mint egy városi park? Sokkal nagyobb. A mintegy ezer hitlerista koncentrációs tábor közül az auschwitzi volt a legnagyobb. Területén több mint háromszáz barakk állott. Előfordult, hogy egy-egy barakkban ezer ember szorongott. Olykor az egész táborban félmillió.

Arra lehet valahol jobb kéz felől, túl a ligeteken. Talán épp azok alatt a sötét felhők alatt. Arra leginkább felhős az ég, párás a levegő. A párás, nehéz levegő lenyomja a füstöt. A kémények füstjét.

Megint a kémények. Katowice. Kéményerdő. Karcsú gyárkémények.

Auschwitzban az öt közül már csak egy áll, a legkisebb krematóriumé. Négyzetletes, vörös téglából rakott kémény. Hatalmasnak, félelmetesnek képzelem.

Csend van az autóbuszban. Negyven utasa közül tizenhárom Auschwitz foglya volt. Már tudom mindegyik történetét. Azt is, hogy mi hozta őket ide vissza, most, 30 év után.

Tychy következik, végre egy kémények nélküli gyár. Nagyon modern, befejezés előtt álló gépkocsigyár. Óriási alumíniumfelületeiről visszaverődik a napfény. Idegenvezetőnk megjegyzi, hogy a városban nagy sörgyár is van. Kitűnő termékét Oswiecimben (Auschwitz) megkóstolhatjuk.

Mindössze néhány kilométerre vagyunk utunk céljától. Süt a nap, a

levegő nem páras. Vasúti sínek. És ismét — hányadszor már? — gyárkémények. Persze, nem halálgyáraké. De mégis kémények. Mogorvák. Majdnem olyanok, mint amazok voltak harminc évvel ezelőtt.

Ez már a Visztula. Közömbös, mint minden folyó. Ugyanilyen közömbösséggel nyelte el az itt elégetett milliók hamvait, ahogyan most is hőmpölyög. A folyók mindent elnyelnek, s magukkal hordanak. A beléjük szórt koszorúkat is.

Valahogy azt vártam, hogy ez a városka ezen a napon tele lesz virágáruval. A volt haláltáborba vezető három kilométeres út mindkét oldalán fölállított sátrakban nem virágokat árulnak, hanem sört, szendvicset, üdítő italt, cukorkát, jelvényt, könyvet, levelezőlapot.

Gyárak, laktanyák között haladunk, most már gyalogosan. Nemsokára elérjük a tábor épségben maradt főkapuját. Itt gördültek be a rabokkal megrakott teherszállító vagonok is Európa sok-sok országából. A kapun belül a hírhedt zsidórámpa. Négymillió ember végállomása.

Ezen a rámpán osztályozták az ide hurcoltakat. Itt szelektálták őket. A kiskorúakat, a gyermekes anyákat, a betegeket, a munkaképteleneket innen egyenesen a gázkamrába irányították.

A vasúti síneket már teljesen benőtte a fű. A krematóriumok, egy kivételével, romokban hevernek. A barakkok jó részét is lebontották, csak égnek meredő csupasz kéményeiket hagyták meg; ez a kéményerdő talán a legmegrendítőbb temető, amit valaha láttam.

Jó néhány barakk még áll. A huszonötösbe térünk be. A bejárat mindkét oldalán meszelt falú, deszkapadlós őrszoba, azon túl a tulajdonképeni barakk. Központi részében pitvarszerű térség, rakott tűzhellyel, magas kéménnyel. Ez a tűzhely itt valóban csak dísznek volt, mert sohasse gyújtottak be benne. Főlöszleges is lett volna, a barakkokat eleve úgy építették, hogy befűthetetlenek legyenek. Mennyezet nincs, a cseréptetőn ujjnyi rések. A falak vékonyak. A barakk hosszában két folyosó, mindkét oldalán háromszintes ketrecek. Ezekben a ketrecekben aludtak az emberek. Egy-egy másfél méter szélességű „ágyon” nyolcan. Azoknak volt a legnehezebb, akiknek legalul jutott hely. Sárban aludtak. Az egész tábor, említettem már, mocsáron épült.

A barakkban a két őrszobán kívül csak a pitvarszerű részt meszelték ki. A falakon még most is több hámló mészréteget lehet megszámolni. Ezeket a falrészeket ki is díszítették, rajzoltak rájuk. Itt egy hamburgi városrészlet látható.

Ezekből a barakkokból mindenkinek az útja előbb-utóbb a krematóriumba vezetett.

Mielőtt belépniék az egyetlen épen maradt gázkamrába és krematóriumba, megsejmeljük a bejárat előtt fölállított akasztófát. Ezen fejezte be életét Rudolf Höss, a haláltábor volt parancsnoka. Fából van ácsolva, nem védi semmi, egyszer el fog korhadni.

A földbe süllyesztett krematórium két részre oszlik: a gázkamrára és a hamvasztóra. Auschwitzban itt gázosítottak és hamvasztottak el elő-

szőr embert. Ez volt a próbaüzem. Nem volt nagy kapacitású; „mind-össze” hetvenezer embert égettek el benne. Most a kemencék szájában gyertyák égnek, a krematórium falain koszorúk lógnak. A kijáratnál két urnában tömjén füstölög. Fölpillantok a kéményre. Ez is közömbösen áll. Nem tudom, miért képzeltem mindig nagyobbnak, félelmetesebbnek. A jegenyék már rég fölébe nőttek.

Még idejövet, a buszban figyelmeztetett bennünket Smilja asszony, Auschwitz egykori foglya:

— A koncentrációs tábor a lerongyolódott, csonttá soványodott élő halottak nélkül csak puszta kulisszája annak, ami valójában volt; harminc évvel ezelőtt a poklok pokla volt, mérhetetlen emberi szenvedés töltötte be, most csak hűvös múzeum, aminek minden zuga emlékeztet és figyelmeztet.

De akkor álltak és füstölögtek a kémények. Azt mondják, túlüzemeltetésekor lángoltak is. A kicsapodó láng olykor megolvasztotta a kémények hegyére szerelt villámhárítót. Úgy emlékeznek az életben maradtak, hogy itt mindig borús volt az ég, párás a levegő. A nehéz levegő leszorította a krematóriumok füstjét. A füstnek mindig égett emberhús- és hajszaga volt.

Halott sirály

Merev, nagy fekete szemek. Néha már nem is szemre, csak a helyére emlékeztetnek: vak szemgödörre. Engem különösképpen az egyik legszebb magyar versre, a Sirályra.

Aztán fölnevet. Már nevet a szeme is. Csillog, tüzel vagy gyűlöletet szikrázik.

— Nem szívesen beszélek németül, de azért tudok — mondja. — Ott-hon a szüleim ezt a nyelvet használták.

Sokat beszél. Szóval tartja a társaságot. Aztán egyszercsak váratlanul elhallgat. Sértődötten magába roskad. Vagy ellenségesen, gyanakvóan villantja ránk sötét szemét.

— Tudja, én csak negyvenegyben kezdtem megismerni a németeket. Nekem akkor Belgrádban már üzletem volt, kis varrodám.

Németeket említ, sosem fasizmust, hitlerizmust, nácizmust.

Együtt tekintettük meg Czestochowában a világ egyik legszebb kolostorát. (Ha idegenvezetőnk pontosan tájékoztatott bennünket, akkor budai barátok alapították a XIII. században). El volt ragadtatva. Az egyik kápolnába lépve felém fordult, szúrós szemét vallatóan rámszegezte:

— Maga kommunista?

— Igen.

— És azelőtt milyen vallású volt?

— Római katolikus.

— Szóval maga is kikeresztelkedett, mint Jézus Krisztus. Én nem ke-

resztelkedtem ki, én zsidó maradtam. Hitemet a legnehezebb időben sem tagadtam meg. — Megragadja nyakában az aranyláncon függő hatágú csillagot: — Én ez vagyok.

Ráhagyom. Öregasszonyokkal és fanatikussal úgysem érdemes vitatkozni.

— Én azért nagyon becsülöm magát — mondja, de fogalmam sincs, mire alapozza ezt.

Nagyon könnyen rokonszenvesse tudja magát tenni. Talán furcsa darabosságával, nagyszájúskodásával, őszinteségével. Vagy mert teljesen hiányzik belőle a pökhendiség, a cinizmus. Néha már-már olyan, mint egy kofaasszony.

Auschwitzba való indulásunk reggelén — inkább hajnalnak lehetne mondani — fekete kendőben jelent meg a szálloda halljában, egyik kezében nagy szekfűcsokor, a másikban gyöngyvirág, s műanyag zacskóban néhány szál sárga viaszgyertya.

Mindenkinél hamarabb kelt, körülszaladta a várost, hogy virágot és gyertyát szerezzen.

Azt mondják, mindig ilyen volt. A lelegehetetlenebb helyzetben is fölhalálta magát. Különös teremtés.

Most túlságosan ünnepélyes. Nagy fekete szemével mereven bámul maga elé. Türelmesen várja, hogy összegyűljünk és elinduljunk. Egyéb-ként kibírhatatlanul türelmetlen is tud lenni.

Egy kis rongydarabot veszek észre a mellére tűzve, ezzel a számmal: 41441. Ez volt a száma Auschwitzban.

Amikor erre többen fölfigyelnek, kijelenti:

— Ma ne szólítsatok a nevemen! Ma én újra csak egy szám vagyok.

Ebben tetszelegne? Ma különösen szótlan. Látszik rajta, hogy szeretne teljesen egyedül maradni gyászával.

Még tegnap mesélte:

— Már negyvenegyben jelentkeznünk kellett Belgrádban a német hatóságoknál. Akadt olyan bolond, aki jelentkezett is. A holmiját a németek nemsokára visszaküldték, de őt magát többé nem látta a családja. Én Szabadkára szöktem. Itt egy „barátnőm” följelentett. Bevittek a Sárgházba. Kommunista vagy, mondták. Én? Csakugyan azt se tudtam, mi fán terem a kommunizmus. Később Bácsalmásra vittek bennünket. Nekem nagyon jó természetem van, sose keseredem el. Ilyen volt anyám is. Mégis azt mondtam: ezt már nem bírom tovább, megmérgezem magam. Anyám erre azt mondta: a mi népünk négyezer éve szenved, neked a legnagyobb megpróbáltatást is túl kell élned, és ha mindennek vége lesz, eljössz majd a síromhoz. Hát most oda megyek, Auschwitzba.

Elszórta virágjait a világ legnagyobb temetőjében. Gyertyákat gyújtott a krematórium romjai alatt.

Túlságosan kimerítette ez a nap.

— Most ne kérdezzen — emelte föl az ujját —, most semmit se kérdezzen!

Hallgatok, de ő tíz percnél tovább nem bírja ki:

— Mengele szeretőjének melltartót varrtam.

— Milyen ember volt Mengele?

— Fess, szép ember. Mézesmázos szavú. Gonosz minden porcikája.

— Sokszor látta?

— Mindennap.

— Tudta, hogy a krematóriumokban embereket égetnek?

— Azt itt mindenki tudta. Mindnyájan tisztában voltunk azzal, hogy ennek a pokolnak csak egyetlen kijárata van: valamelyik krematórium kéményén keresztül. Szőnyegekkel álcázták a gonosztevők. De mindenki tudta, mi folyik ott.

— Hány éves volt akkor?

— Hölgyektől nem illik a korukról érdeklődni. De én mégis megmondom magának: harmincegy, most is annyi vagyok, mert én akkor meghaltam.

Ezek a nagy, fekete szemek. Ezek a poklokat látott szemek, vak gödörök. „Vak szemgödör. Halott sirály. Kiholt a tenger: medre már vak szemgödör. Halott sirály lelke vijjogva visszaszáll.”

Hazafelé jövet Pest előtt megkérdezi:

— Milyen bort fogunk inni, ha megállunk?

— Szürkebarátot. Az a legjobb.

— Én egy palackkal rendelek magamnak. Mondja, tudják még a pesti cigányok azokat a régi nótákat?

— Valószínűleg.

— Eljátszatom velük...

— Melyiket?

— Egyet majd eljátszatom velük.

Leszállás közben megüti a lábát. Leroskad az ülésre, hisztérikusan sír:

— Követelem, hogy telefonáljanak a mentőkért! Követelem...

Talán most tör föl belőle minden. Lesegítik a buszról. Bent a vendég-lőben pálinkával mosogatja sebeit. Sértődötten elkülönül. Elfogyaszt egy palaock szürkebarátot. Nótát nem rendel. Magábaroskadva ül, nagy fekete szeme tompán világít.

Aztán odajön az asztalomhoz, megfogja a kezem.

— Örülök, hogy megismertem — mondja.

Megelőzött. Találkozásunkat én szerettem volna neki így megköszönni.

Egy múzeum tárgyai

A csontokat mind elégették. A tábor kilakoltatása után fölgújították a raktárakat is. Ezek csak részben égtek el. A tábor fölszabadulása után a részben leégett raktárakban a következő tárgyakat találták: 348 820 öltözet férfiruhát, 836 525 öltözet női ruhát, 5255 pár női cipőt, 38 000 pár férficipőt, 13 649 szőnyeget, ezenkívül nagy mennyiségű fogkefét,

borotvapamacstot, művésztagot, szemüveget, bőrröndöt, gyerekjátékot és kanalat.

Más múzeumokban régi köveket, használati tárgyakat, ősrégi szerszámokat, aranyedényeket, mammutcsontokat, öreg mozdonyokat, régi fegyvereket állítanak ki.

Auschwitz másfajta múzeum.

Itt nem műkincsek láthatók, csak rongyok, hajfonatok, mülábak, ösz-szeszáradt gyerekcipők, szemüvegkeretek, behorpadt bőrröndök, gyerek-ing.

A 27-es blokkban egy színehagyott gyerek-ing. Valószínűtlenül kicsiny. Csecsemőé lehetett.

Egy másik vitrinben csipkés szelű melltartó. Ez is egészen piciny. Vagy nemcsak az ember zsugorodik össze halála után, hanem a tárgyai, holmija is? Ki viselhette ezt? Még itt a táborban is hordhatta egy darabig? Olyan, mint egy száraz, lepréselt virág.

Halálblokk. A jobboldali fülkében SS-őrszoba. Az íróasztalon fekete telefon, német rohamsisak. A falon Hitler arcképe. Lent a pincében álló-cellák. A rabokat ide mintha élve falazták volna be. Egy nagy hodályban deszkapriccsek. Jeleket keresek rajtuk. Valaki talán a körmével hagyott valami üzenetet. A botozóbak. A deres. Erre húzták azokat, akiket munka közben cigarettázáson kaptak, vagy akik saját aranyfogukat kenyérré cserélték.

Ugyanennek a blokknak az udvarán a halálfal. Előtte 20 000 foglyot lőttek agyon. A szomszédos blokk erre néző ablakait bedeszkázták. Hogy ne lássák a blokk lakói, mi történik az udvarban. A föl-fölkelepelő gépfegyvert már szabad volt hallaniuk.

A nemzetek pavilonjai előtt a táborigyűlési konyha. Földszintes, sokkéményes épület. A konyha mellett 12 személyes közös akasztófa. Épp a konyha ablakai alatt. A konyha ablakai nincsenek bedeszkázva. Az akasztást mindenki láthatta, mindenkinek kötelezően látnia kellett.

Hatodik blokk, negyedik terem. Egy vékony szelet szalámi, egy kockacukor nagyságú margarin, egy darab kenyér, akkora, mint egy fél-tégla fele. És az undorító pléhedényben a gipszszzerű pép. Ez volt, ennyi volt egy fogoly napi fejadagja.

Saját aranyfogukat cserélték el egy darab kenyérért...

Itt látható egy fénykép is. Eredeti fölvétel, természetes nagyságban ábrázol egy meztelen női testet, deréktól lefelé. Felhúzott csontlábak, csontcombok. A fehér, hegyes medencecsontok között fekete ágyék.

Épp az a fénykép került a jubileumi auschwitz-i plakátra.

Minden haláltáborok szimbóluma.

És a szögessdrót kerítés. A begömbített, hatalmas betonoszlopokkal. A betonoszlopokon a szigetelő porcelánkupák. Óriás testen megkövesedett daganatok.

Embermáglyák. Szintén eredeti SS-felvételek. Nem volt elég az öt

krematórium, nem győzte a hamvasztást; embermáglyák is égtek, nem messze a tábortól.

A negyedik blokk második termében 22 nemzet zászlaja. Magyarország, Jugoszlávia, Csehszlovákia, a Szovjetunió, a Német Demokratikus Köztársaság, Belgium és Dánia külön pavilont kapott a halálnak ebben a páratlan múzeumában.

Meghagyták a főkaput is a cinikus fölirattal: ARBEIT MACHT FREI — A munka fölszabadít.

A főbejáratnál jobbra egy épület egész falát betöltő óriási fotó. Ez előtt az épület előtt, közvetlenül a bejárat mellett egy rabokból álló zenekar volt föllállítva, állandóan indulókat játszott. Az újonnan érkezetteket is ez a zenekar fogadta. A zenekart a fényképen csíkos ruhás rabok állják körül, s hallgatják az indulókat.

A fotó természetes nagyságban mutatja az egykori jelenetet. Ha elébe áll az ember, mintha önmaga is a képhez tartozna.

Odaállok a rabok csoportjába, s hallgatom azokat az indulókat.

Más múzeumokban régi köveket, használati tárgyakat, ősrégi szerszámokat, aranyedényeket, mammutcsontokat, öreg mozdonyokat, régi fegyvereket állítanak ki.

Auschwitz másfajta múzeum.

Itt nem műkincsek láthatók, csak rongyok, hajfonatok, mülábak, ösz-szeszáradt gyermekcipők, szemüvegkeretek, behorpadt bőrdöngők, gyermeking.

S más múzeumoktól eltérően az itt kiállított tárgyakat meg szabad érinteni, a tárgyak elé koszorúkat, virágcsokrokat, a kegyelet és a lelkiismeret örökké égő gyertyáit lehet elhelyezni.